

ДА ОТГЛЕДАШ КСЕНОФЪБ

застъпническа кампания за толерантно образование

**Политическа и инструментална рамка на ЕС в
сферата на образованието.**

**Интегриране на общозначимите ценности за
толерантност и човешки права в образованието през
идеята за единен европейски социален модел**

Силвия Борисова

София, 2015

Проект „Да отгледаш ксенофоб - застъпническа кампания за толерантно образование“ (договор №355/ 29. 05. 2015 г.) се финансира в рамките на Програма за подкрепа на НПО в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство 2009-2014 г. (www.ngogrants.bg)

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение

1. Развитие на политиките на ЕС за внасяне на европейско измерение в образованието
2. Ролята на информацията, знанието и образованието в Лисабонската стратегия и изграждането на европейския социален модел
 - 2.1. *Социалният и образователният залог на Лисабонската стратегия*
 - 2.2. *Приоритети на стратегическата рамка за образование и обучение за периода 2000 – 2010 г.*
 - 2.3. *„Коменски” – програмата за училищно образование в европейските ценности и езици за периода 2007 – 2013 г.*
3. Приносът на Болонския процес в детайлизирането на политиките на ЕС за включващо и толерантно образование без дискриминация
4. Фокусът на стратегия Европа 2020 върху образованието и младежта като базисни елементи на мултикултурното гражданско общество на ЕС
 - 4.1. *Главният залог на стратегията за новата декада върху инвестирането в човешкия капитал и модернизацията на образователните системи в ЕС*
 - 4.2. *Стратегическата рамка „Образование и обучение 2020”: качество, равнопоставеност и интеркултурни измерения на образованието*
 - 4.3. *Програмният период 2014 – 2020 г. и приоритетите на „Коменски” за мултикултурно училищно образование и среда*
 - 4.4. *Развитието на училищното образование в страните от ЕС по посока на европейските ценности на толерантност и межкултурно разбиране в практиката*
5. Въпросът за липсата на централизирана образователна политика на равнище ЕС

Въведение

Проблемът за методите на възпитание в ценностите на толерантност към различието е предмет на повишено обществено внимание през последните години в контекста на феномена на глобализация в световен мащаб; но и в контекста на постоянната миграция и мобилност и кръстосването на култури, традиции и стереотипи в рамките на Европейския съюз. Съхраняването и съзнателното устойчиво поддържане на **мултикултурното разбирателство** на стария континент е въпрос на адекватни политически решения както на ниво ЕС, така и на национално равнище от страна на вземащите решения в страните-членки.

Успоредно с отговорната задача на мултикултурализма в Европа, **образованието** е друг ключов приоритет на политиките на ЕС в качеството му на *инвестиция в човешкия капитал* за консолидиране на общия европейски социален модел и идентичност и постигането на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж на европейската икономика и нареждането ѝ след основните играчи на световната икономическа сцена тъкмо на базата на активното гражданско участие.

Взаимообвързването на приоритетите на мултикултурното, образованото и активното европейско общество води от своя страна и до парадигмална промяна в образователните подходи и тяхното спрягане към **европейското измерение в образованието** – главен предмет още на Резолуцията на Съвета и министрите на образованието от 24 май 1988 г. Основни цели на Резолуцията са:

„- подготвянето на младите хора да вземат участие в икономическото и социалното развитие на Общността и в правенето на действителен прогрес в рамките на Европейския съюз, както е постановено в Единния европейски акт,

- повишаване на тяхната осведоменост относно предимствата, които предоставя Общността, но също така и относно предизвикателствата, пред които може да ги изправи в отварянето на разширеното икономическо и социално пространство за тях,

- подобряване на тяхното познание за Общността и нейните страни-членки в техните исторически, културни, икономически и социални аспекти и да ги накара да разберат значимостта на сътрудничеството на страните-членки на Европейската общност с други страни от Европа и света.”¹

¹ Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting within the Council on the European dimension in education of 24 May 1988 (88/C 177/02): [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:41988X0706\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:41988X0706(01))

Тази базисна рамка на целите и ценностите на европейското образование добива първостепенна важност след приемането на Лисабонската стратегия през 2000 г., като същевременно разширява обхвата си извън целевата група на младите хора в етапа на тяхното висше образование и към днешна дата се разпростира върху всички етапи и форми на образованието. Наред с това мерките на ЕС за включващо, приобщаващо и толерантно образование през миналия и настоящия програмен период все повече са ориентирани към предучилищния и началния етап на образование, в които децата за пръв път се срещат с представите за норма/нормално и анормално, правилно и погрешно/невъзпитано/нередно, приемане и изолация/маргинализация през училищния набор от дисциплинарни практики (М. Фуко).

Първият досег на децата с образователните подходи, учебниците и учебните помагала е от решаващо значение за тяхното по-нататъшно възпитание и собствена рефлексия върху различието и разнообразието в социокултурния свят. Насърчаването на толерантността, недискриминацията, мултикултурализма и защитата на човешките права от най-ранна възраст води със себе си и нуждата от запознаване на децата с това разнообразие от етноси, раси, религии, култури, физически и психически особености на различните хора – още от първите години на публичното образование. Тъй като тези години са решаващи за въвеждането на децата – бъдещите европейски граждани – в света на социалните ценности и социалните роли, то отговорността за изграждането и поддържането на европейския социален модел на толерантност и мултикултурен диалог пада именно върху образователните политики на Европейския съюз.

Повишеното внимание към демократичните ценности, правата на човека, разчупването на анахроничните стереотипи за общество, семейство, пълноценна личност, социална единица, сексуалност и пр. – е следствие от разгръщането на постмодерната ситуация, характеризираща се с хоризонтална структура на ниво политика и социум. Ако във вертикалната или йерархичната структура на управление центърът се захранва за сметка на периферията – то в съвременната социално-политическа ситуация на Западния свят центърът е периферията или в контекста на настоящия анализ: маргинализираните (социално изолираните, дискриминираните) са в центъра на политическия и обществения дебат. Следователно толерантността е не просто абстрактно морално изискване на стратегическия порядък на ЕС; толерантността е ключовата предпоставка за защита на човешките права в мултикултурна Европа.

Оттук и целта на настоящия анализ е да очертае развитието на така идентифицираната обща концепция на ниво ЕС за образованието в европейските ценности на толерантност и мултикултурно разбиране от най-ранна възраст.

1. Развитие на политиките на ЕС за внасяне на европейско измерение в образованието

Специалният фокус на Европейския съюз върху развитието на **общоевропейско измерение на образователните политики** датира още от 1971 година. С Договора за ЕС от Маастрихт, 1992, образованието става самостоятелна област на регулиране с уточнението, че всяка страна-членка запазва суверенитет по отношение на съдържанието и организацията на своята собствена образователна система – ЕС единствено координира и подпомага този процес.

Началото на първата образователна програма на ЕС е дадено през 1987 г. – това е COMETT, общностната програма за сътрудничество между университетите и индустрията в сферата на обучението в технологии². Почти веднага след нея стартира програмата „Еразъм”, насърчаваща контактите и сътрудничеството между университетите чрез студентска мобилност – последвана през 1989 г. от „Младежта за Европа”, първата схема на ЕС за подкрепа на младежки обмени. Програмата „Темпус” от 1990 г., актуализирана и към днешна дата, е създадена с цел да насърчава образователния обмен и сътрудничество между образователните институции в и извън ЕС в рамките на подкрепата, която ЕК оказва на страните от бившия Съветски блок. Основен приоритет на програмата е осъвременяването на учебните програми, методиките на преподаване и системите за оценка на качеството във висшите учебни заведения. – Оттогава насам са реализирани редица подобни програми, като по време на Лисабонския процес всички образователни и обучителни програми за училищното, висшето, професионалното образование и образованието на възрастните („Коменски”³, „Еразъм”, „Леонардо да Винчи”, „Грундвиг”) са събрани в една обща със значително увеличен бюджет спрямо перата за образователни инструменти от самото създаване на Общността насетне – „Учене през целия живот” 2007 – 2013, хоризонтална програма за политическо развитие на образователния сектор в ЕС.

Ако до средата на 90-те години действията на ЕС са се свеждали преди всичко до инструменти за насърчаване на професионалното образование и качеството на висшето образование, то движещ принцип в образователните политики на ЕС през

² The COMETT Programme, in: Press Release Database of the European Commission: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-87-540_en.htm?locale=en

³ Програмата за училищното образование помага на над 2,5 млн. ученика да вземат участие в съвместни проекти зад граница за периода 2007 – 2013 г.

последните петнадесет години е стратегическата интеграция на страните-членки в **общо европейско образователно пространство** за обмен на идеи, опит и добри практики за „**изграждане на качествено общо образование**” (чл. 149 от Договора за ЕС), което да дава нужната **подготовка за активно европейско гражданство в демократична и мултикултурна Европа**. Затова и фокусът на европейските политики се разширява извън обхвата на висшето образование – т.е. *извън директното и постижимо в кратки срокове* ангажиране на младите хора в активно гражданство и усвояване на хоризонтални умения, чрез които следва да се реализират успешно в съвременното демократично общество. Европейското образование и по-специално крайната необходимост от структурни промени в сектора се превръщат в централен приоритет на Съюза с оглед на глобалните предизвикателства и изменената икономическа обстановка.

Европейското измерение в образованието е главен предмет още на Резолюцията на Съвета и министрите на образованието от 24 май 1988 г.⁴, но излиза на преден план едва след разширяването на Европейския съюз и изникналата спешна необходимост от обединяващ елемент за все по-вечето на брой разнородни нации, култури, традиции и общности. Резолюцията стъпва върху основите на Декларацията от Копенхаген от април 1978 г., която изтъква като основна мярка образованието на младите хора в чувство за европейска идентичност и за ценността на европейската цивилизация, чийто корени са **защитаването принципите на демокрацията, социалната справедливост и правата на човека**.

Развитието на европейски измерения в образованието, внесено с Декларацията от Копенхаген от 2002 г. като ключов приоритет⁵, отново стъпва върху идеята за консолидиране на европейската общност и припознаването на нейната идентичност чрез запознаване и ангажиране отблизо на гражданите с общата идея и политиките на Съюза. През географията, гражданското образование, социалните и хуманитарните науки, езиците и изкуството учениците от най-ранна възраст следва да бъдат запознати с границите на ЕС, с това какво означава да живеят в страна-членка на ЕС, каква е историята на създаването на Съюза и каква роля играе той сред останалите организации на световната сцена. Към 2013 г. обаче измерението на европейското гражданство в

⁴ Resolution of the Council and the Ministers of Education meeting within the Council on the European dimension in education of 24 May 1988.

⁵ “The Copenhagen Declaration” – Declaration of the European Ministers of Vocational Education and Training, and the European Commission, convened in Copenhagen on 29 and 30 November 2002, on enhanced European cooperation in vocational education and training, pp. 1, 3: http://ec.europa.eu/education/policy/vocational-policy/doc/copenhagen-declaration_en.pdf

учебното съдържание все още е фрагментирано и не добре дефинирано; експертните препоръки в тази област дават насоки за неговото имплементиране както през 1) базисно познание (най-важните факти за ЕС, членството и институциите в него), така и през 2) културно познание, поведение, принадлежност и идентичност и през 3) ученето на европейски езици, тъй като това би приобщило младите хора към другите европейски култури и мисловност⁶.

Успоредно с внедряването на познанието на европейската идентичност в учебния процес ЕС се фокусира и върху идентичността на самото европейско образование със залога тя да бъде измерима на първо място през *качествената* общообразователна подготовка и успешните резултати на учениците въз основа на общи периодични изследвания и доклади за страните като тези на PISA⁷, TALIS⁸ и NESET⁹; през успешната реализация на завършилите (след задължителното и след висшето образование) на пазара на труда, както и през обхващането на възможно най-голям процент деца, особено тези от групите в риск от маргинализиране и социална изолация, в образователната система. Втората от Целите на хилядолетието за развитие на ООН е постигането на „универсално начално образование“ до 2015 г., чрез което да се осигури възможността на всички деца, независимо от географско положение, раса или пол, да завършват начален етап на образование¹⁰. За страните в демократичен преход в ЕС са създадени специални програми за разработване на нови учебни програми и помагала в базисните области на човешките права и активното и отговорно гражданско участие.¹¹

Внасянето на европейски и интеркултурни измерения в образователната сфера е прекият залог на политиките за обособяване на европейската общност и

⁶ Learning Europe at School, final report of the EC DG Education and Culture, 11 April 2013: <http://bookshop.europa.eu/en/learning-europe-at-school-pbNC0213137/>

⁷ Programme for International Student Assessment: <http://www.oecd.org/pisa/aboutpisa/>. На всеки три години програмата към Организацията за икономическо и социално развитие PISA извършва мащабни проучвания на уменията на 15-годишните ученици от над 70 страни и образователни системи.

⁸ Teaching and Learning International Survey: <http://www.oecd.org/edu/school/talis.htm> - Проучването се извършва отново в рамките на Организацията за икономическо и социално развитие веднъж на пет години и е съсредоточено върху преподаването и ученето в началното, основното и средното образование.

⁹ Network of Experts on Social Aspects of Education and Training: <http://www.nesetweb.eu/policy-priorities> - Политиките на експертната мрежа в частта на фокуса върху индивидите приоритизират младите хора в неравностойно положение; взаимовръзките между етническия произход, миграцията и образованието; ромските общности; както и връзките между образованието, джендъра и сексуалността.

¹⁰ Millennium Development Goals and beyond 2015. Goal 2: Achieve Universal Primary Education: <http://www.un.org/millenniumgoals/education.shtml>

¹¹ Напр. от 1996 г. Съветът изпълнява специална програма в Босна и Херцеговина в помощ на образованието по правата на човека чрез ежегодни летни училища за няколкокостотин начални и гимназиални учители.

европейския социален модел и като такъв включва не само насърчаване изучаването на европейски езици и информация за всички аспекти на интеграцията¹², но и на изграждане на умения за работа с информационни и комуникационни технологии с оглед интернационализацията на образованието и създаването на европейско образователно пространство. При това се насърчава включително **взаимното допълване на формалното, информалното и неформалното образование** за по-ефективно и всестранно постигане на желаната консолидирана общност от европейски граждани.

Още Договорът за ЕС от Маастрихт, Договорът за функциониране на ЕС от Рим (1958), Договорът от Лисабон (2009) и изготвената Харта на основните права на Европейския съюз (2000) дават общата рамка и насоки за сработване на европейския социален модел, включително в сферата на общото и в частност на началното образование.

Член 2 от общите разпоредби от консолидирания текст на Договора от Маастрихт гласи, че *„Съюзът се основава на ценностите на зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава, както и на зачитането на правата на човека, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства. Тези ценности са общи за държавите-членки в общество, чиито характеристики са плурализмът, недискриминацията, толерантността, справедливостта, солидарността и равенството между мъжете и жените”*¹³ (к. м. – С. Б.). Член 3, параграф 5 се съсредоточава върху защитата на правата на човека, в частност тези на детето и по-специално върху зачитането на принципите на Хартата на Обединените нации, а член 6 – върху обвързването на ЕС с Хартата на основните права на ЕС и Европейската конвенция за правата на човека¹⁴.

От своя страна Договорът за функциониране на Европейския съюз детайлизира ролята, политиките и управлението на ЕС, като във втората си част (Недискриминация

¹² В рамките на България вж. страницата с ресурси за учители на официалния сайт на МОН за подготвяне на час, посветен на Европа: <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=1&subpageId=27>

¹³ Консолидирани текстове на Договора за Европейския съюз и на Договора за функционирането на Европейския съюз (2008/С 115/01): http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2008.115.01.0001.01.BUL#C_2008115BG.01001301

¹⁴ Европейска конвенция за правата на човека, 1.06.2010 г.: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_BUL.pdf - Член 14 за забрана на дискриминацията гласи: „Упражняването на правата и свободите, изложени в тази Конвенция, следва да бъде осигурено без всякаква дискриминация, основана на пол, раса, цвят на кожата, език, религия, политически и други убеждения, национален или социален произход, принадлежност към национално малцинство, имущество, рождение или друг някакъв признак.”

и гражданство в Съюза) обявява за незаконна дискриминацията по признак националност (чл. 18) и регламентира борбата на ЕС с „дискриминацията, основана на различията в пола, расата или етническия произход, религията или убежденията, наличието на физически или умствено увреждане, възрастта или сексуалната ориентация” (чл. 19; също Дял II, чл. 10; к. м. – С. Б.). Дял II, член 8 декларира фокуса на ЕС върху премахването на неравенствата и насърчаване на равенството между мъжете и жените; чл. 9 включва изискванията, свързани „с осигуряването на адекватна социална закрила, с борбата срещу социалното изключване, както и с постигане на високо равнище на образование” и обучение.¹⁵

Вътрешните политики на ЕС в сферата на образованието, професионалната квалификация, младежта и спорта се нареждат сред ключовите компетенции на ЕС съгласно Дял I, чл. 6 – част трета, дял XII от Договора за функциониране на ЕС е посветена на тази сфера. Чл. 165 се отнася до развитието на качествено обучение чрез насърчаване сътрудничеството между държавите-членки и чрез подпомагане и допълване на техните действия в случай на необходимост; при това всяка от държавите остава отговорна за съдържанието на учебния процес, организацията на образователните системи и тяхното културно и езиково разнообразие на национално ниво. Неизменна част от внасянето на европейско измерение в образованието и разпространение на езиците на държавите-членки е включително развиването „на обмена на информация и опит по проблеми, които са общи за образователните системи на държавите-членки”, насърчаване „обмена на социално-образователни инструктори и насърчаване на участието на младите хора в демократичния живот на Европа” (пар. 2). Дял XIII обхваща въпросите за зачитане на националното и регионалното многообразие на културите в рамките на ЕС, като същевременно се извежда на преден план общото културно наследство.

Институцията, отговаряща за развитие на образователните програми на равнище ЕС, е Съветът на ЕС – състав Съвет по образование, младеж, култура и спорт¹⁶. Този съвет се състои от министрите на всички държави-членки на ЕС, отговарящи за образованието, културата, младежта и спорта – като по този начин осигурява рамката за сътрудничество между отделните страни за обмен на информация и опит в области от

¹⁵ Пак там.

¹⁶ Съвет по образование, младеж, култура и спорт: <http://www.consilium.europa.eu/bg/council-eu/configurations/eyscs/>

общ интерес. В заседанията на Съвета участва и представител на ЕК, обикновено комисарят по образованието, културата, многоезичието и младежта.

Линията на образователните политики на ниво ЕС се ръководи от основните проблеми на образованието в условията на съвременната културна ситуация, както и от тенденциите, насоките и възможностите в образователната политика на държавите-членки; - като същевременно насърчава общоевропейския диалог между вземащите решения, преподавателския състав, родителите и неправителствените организации чрез обмен на информация и разпространение на нови идеи и примери за успешна практика.

Оттук и отговорностите на Съвета в сферата на общото, вкл. началното образование включват подпомагането обмена на идеи и опит между страните; насърчаване връзките, обмена и създаването на нови партньорства и мрежи; публикуването на практически изследвания и наръчници за определящите политиката и за преподавателите; сътрудничеството с други европейски институции и неправителствени организации.

Политически препоръки от страна на ЕК, насочващи страните-членки да обърнат по-специално внимание на своите национални политики в сферата на образованието и обучението, съществуват от десетилетия – но на практика без почти никакъв значим ефект до влизането в сила на Лисабонската стратегия от 2000 г., с която се поставя специален фокус върху подобряване качеството на живота на гражданите на ЕС и съответно върху инвестирането в човешкия и социалния капитал.

Макар и образователните политики на ЕС да нямат задължителен характер, като цяло през последното десетилетие и половина се наблюдава общ стремеж на държавите-членки да синхронизират своите образователни системи по посока на интернационализацията и интеркултурната линия – провокиран в изключителна степен от базисните стратегии на ЕС от 2000 г. насам, имащи образованието за ключов приоритет.

2. Ролята на информацията, знанието и образованието в Лисабонската стратегия и изграждането на европейския социален модел

2.1. Социалният и образователният залог на Лисабонската стратегия

Лисабонската стратегия¹⁷, приета от Европейския съвет през 2000 г., има за ключов залог превръщането на ЕС в най-динамичната и конкурентоспособна икономика в света към 2010 г.¹⁸ Въпреки че в края на декадата страните-членки на ЕС са останали далеч от желанния финал, стратегията оставя устойчива структура от три основни стълба за разработването на следващите стратегически и програмни документи на европейско равнище: икономически, социален и екологичен.

Докато акцент на икономическия стълб е гъвкавостта в усвояване на постоянните промени в съвременното информационно общество и развитие на научноизследователската и иновационна дейност за целите на една „**динамична икономика, основана на знанието**”, а екологичният акцент преследва постигане на икономически растеж по независим от разхищаването на природните ресурси начин, - то социалният стълб на Лисабонската стратегия се фокусира върху необходимата *жива* предпоставка да се случи всичко това. А именно: страните-членки трябва да вложат всичките си усилия в съвместна реализация на т. нар. **социална кохезия** – в постигане на **единен европейски социален модел**. Още в процеса на приемане на Лисабонската програма се поставя акцент върху основната изходна ситуация: „Европейският съюз е изправен пред квантова промяна в резултат от глобализацията и предизвикателствата на новата икономика, основана на знанието. Тези промени се отразяват на всеки аспект от живота на хората и се нуждаят от радикална трансформация на европейската икономика. Съюзът трябва да оформи тези промени по начин, съобразен с неговите ценности и разбираня за обществото, а също и с оглед на предстоящото разширяване.”¹⁹ Така поставената ситуация налага ЕС „да постави ясна стратегическа цел и да приеме амбициозна програма за *изграждане на инфраструктури на знанието*, по-силна подкрепа на иновациите и икономическата реформа и *модернизирание на*

¹⁷ The Lisbon Special European Council (March 2000): Towards a Europe of Innovation and Knowledge - <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1421530747535&uri=URISERV:c10241>

¹⁸ Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. Presidency Conclusions: http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm#

¹⁹ Ibid.

социалното благоденствие и образователните системи”²⁰ (к. м. – С. Б.). – Пряко обвързаните с изграждане на социалната кохезия сфери на политическия интерес, основни компоненти на европейския социален модел, са **основното образование и обучение**, политиката за заетост, **ученето през целия живот, равните възможности и недискриминацията**. За целите на постигането на единен социален модел на ЕС на стратегическо равнище е внедрен т. нар. подход на ниво жизнен цикъл (life-cycle approach), който да ангажира в активно участие европейските граждани от всички възрасти, нации, етноси, култури, социални и икономически прослойки.

Оттук и значимостта на общоевропейските образователни политики за ЕС в началото на новото хилядолетие: европейският социален модел следва да бъде постигнат чрез **инвестиране в човешките ресурси и социалния капитал на знанията и уменията: качество на образованието, обучението и работната заетост, редуциране на социалното изключване** и овластяване на социално уязвимите групи – с оглед на по-бърз и ефективен преход към една базирана на знанието и иновациите с висока добавена стойност икономика, конкурентна на световно ниво²¹. Не по-малко важен акцент в контекста на настоящия анализ е и инициативата за **стратегии за работната заетост в информационното общество**²²: „всеки гражданин трябва да притежава уменията, нужни за живот и работа в това ново информационно общество”, като трябва да бъде обърнато специално внимание на информационното включване на хората с увреждания²³. Нужна е **адаптация на европейските образователни и обучителни системи по посока на обществото на знанието**, съответно и на едно по-високо ниво и качество на работната заетост: „те следва да предлагат образователни и обучителни възможности за различни възрастови целеви групи”²⁴.

Общите практически измерения на стратегическата визия за ЕС до 2010 г. се отнасят до развитието на информационното общество тъкмо с оглед на по-достъпното и повсеместното овладяване на новите базисни (или т. нар. хоризонтални) умения, чието усвояване и развитие е предмет на ученето през целия живот: това са **дигиталната грамотност, владенето на чужди езици, технологична култура, предприемаческите и социалните умения**.

²⁰ Ibid.

²¹ Assessment of Key Competences in initial education and training: Policy Guidance Strasbourg, 20.11.2012 SWD(2012) 371 final: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD:2012:0371:FIN:EN:PDF>

²² EC communication "Strategies for jobs in the Information Society", COM (2000) 48, 2000.

²³ Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. Presidency Conclusions

²⁴ Ibid.

Въз основа на генералното проучване на Съвета в сектор образование са заложили конкретни мерки по отношение на внедряването на европейско измерение в образователните системи в страните-членки, като същевременно се обръща внимание на запазването на националното разнообразие и особености и се работи на базата на отворения метод на координация – както чрез процес на поставяне на общи и локални цели и публично оповестяване на позицията и резултатите по тях от страна на всяка държава, така и чрез **стимулиране на общ дебат по въпросите от общ интерес**.

Основните цели, приети от образователните министри на ЕС в началото на стратегическия период, са повишаване качеството и ефективността на системите за образование и обучение в ЕС; осигуряване достъп на всички граждани на ЕС до образование и обучение; както и отварянето на образователната към другите световни системи. Решенията на Съвета включват и тринадесет специфични цели за различните видове и нива на образование с оглед превръщането на ученето през целия живот в реалност. Най-общо образователните системи трябва да се усъвършенстват в различните си елементи – обучение на преподавателските кадри; хоризонтални умения; използване на ИКТ в обучението; езиково обучение; гъвкавост на системите, която да позволява достъп на всички европейци до образование, мобилност, гражданско образование и др. С оглед на икономическия растеж и инвестирането в професионални кадри в сферата на математиката, науката и технологиите Съветът от 5.05.2003 г. обръща внимание на неравенството между половете и ниския брой на завършващите тези специалности.

Успоредно с прилагане на Лисабонската стратегия **планът за действие „Европа 2005”**, имащ за основен залог развитието на информационното общество на равнище ЕС, адресира пет ключови области и една от тях е **насърчаване на електронното образование**, което само по себе си води до развитието на ИКТ умения, по-доброто овладяване на чужд език и уменията за събиране и боравене с информация в условията на глобалното информационно общество.

Обновената през 2005 г. Лисабонска стратегия се съсредоточава върху съдържанието и върху прилагането на заложените приоритети, включително в образователната сфера, на национално равнище.

От друга страна предизвикателството на неравенствата постоянства през годините на прилагане на Лисабонската стратегия и става дори по-настойчиво в условията на интензивна глобализация, мобилност на гражданите и кръстопътността на културите. Това налага и фокусирането на стратегията за декадата 2010 – 2020 г. върху

повишаване на равенството на европейските граждани в сферата на заетостта и социалната политика, в това число «намиране на баланс между различията (по доходи или възможности) в интерес на защита на уязвимите като превантивна, корективна мярка»²⁵. През 2006 г. всички държави-членки подписват Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания; повечето от тях я ратифицират и се ангажират с приобщаващи образователни подходи по отношение на децата със специални образователни потребности.²⁶

В политиките за заетост отново е приоритизирана инвестицията в човешкия капитал, достъпа и ролята на разширеното присъствие на образованието. Нещо повече, за разлика от интегрираните насоки по прилагане на Лисабонската стратегия за 2005 – 2007 г. и насоките за заетост за 2003 – 2005 г., новите стратегически насоки за заетост, които дават база и за декадата 2010 – 2020 г., включват изрична «адаптация на образователните и обучителните системи»²⁷ съобразно нуждите на европейската икономика и спецификата на съвременната културна ситуация, както и *таргетиране* на образователните и обучителните политики и обновяване на квалификационните изисквания чрез гарантиране атрактивността, достъпа и качеството на образование, ранното идентифициране на обучителните потребности и прозрачни структури за квалификация, включително признаване на неформалното образование²⁸. - Т.е. фокусът върху образованието и обучението става още по-силен; същевременно **равните възможности, интеграцията на хората в неравностойно положение и равенството между половете са вече хоризонтално вплетени в политиките на ЕС за образование и заетост** и престават да се споменават експлицитно в отделните направления.²⁹

Сред основните политически препоръки в Интегрирания доклад на Европейския икономически и социален комитет за стратегическия период след 2010 г. е посочено консолидирането на европейското «мислене и действие чрез европейски проекти»³⁰,

²⁵ *The Lisbon Strategy 2000 – 2010. An analysis and evaluation of the methods used and results achieved (Final Report). Employment and Social Affairs*, p. 22.

²⁶ Образование и грижи в ранна детска възраст: да осигурим за всички деца най- добрия старт в живота за утрешния свят Брюксел, COM(2011) 66 окончателен, 17.2.2011 г.: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0066&from=EN>

²⁷ *The Lisbon Strategy 2000 – 2010. An analysis and evaluation of the methods used and results achieved (Final Report). Employment and Social Affairs*, p. 36.

²⁸ *Ibid.*, p. 41.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ (Лисабонската) стратегия за периода след 2010 г.: предложенията на организираното гражданско общество. Интегриран доклад до Европейския съвет, CESE 1885/2009, януари 2010 г., с. 17: <http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/integrated-report-bg.pdf>

както и запазването и доразвиването на целите от Лисабон и обмисленото формулиране на още по-амбициозни цели, в т. ч. тези за образование и обучение³¹.

2.2. Приоритети на стратегическата рамка за образование и обучение за периода 2000 – 2010 г.

В рамките на Лисабонската стратегия **рамката „Образование и обучение 2010”** идва да посрещне нуждата от подобрения и актуализация в редица сфери на образованието и обучението в Европа по посока на бъдещите цели на образователните системи, техните общи задачи и приоритети при съблюдаване на националното разнообразие; както и на това системите да бъдат в реална служба на гражданите, тяхната професионална заетост и лична реализация³² – затова и стратегическата рамка е ориентирана към насърчаване на изучаването на чужди езици, добиването на ключови компетентности и припознаване на информалното и неформалното образование и към създаването на по-специализирани мрежи или клъстери в тези сфери. Рамката внася осезаеми промени и подобрения в обучителните системи на равнище ЕС, както и работи по тяхната по-широка достъпност.

Важен приоритет на „Образование и обучение 2010” е възможността за сътрудничество на страните-членки с други региони и приемане на ученици и студенти от цял свят – **в него са заложили универсалните ценности на интеркултурното и толерантно образование, учебно съдържание и среда.**

2.3. „Коменски” – програмата за училищно образование в европейските ценности и езици за периода 2007 – 2013 г.

Възможност за инициативи в сектора на училищното образование на равнище ЕС в програмния период 2007 – 2013 се предоставя от подпрограмата по „Учене през целия живот” „Коменски” (програмата „Сократ – Коменски” от програмния период 2000 – 2006) – неразделна част от залога на стратегиите за учене през целия живот и мобилност да насърчат активното гражданство, социалното включване, личностното

³¹ Пак там, с. 24

³² Вж. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000. Presidency Conclusions, par. 27, par. 11

развитие и реализацията на пазара на труда³³. Основната цел на „Коменски” е **повишаване на осведомеността и откритостта на учениците и младите хора към многообразието на европейските култури и усвояването на европейските ценности и езици**; специфичните ѝ цели включват подпомагане на младите хора да усвоят базисни за живота умения и компетентности, нужни за тяхното личностно развитие, бъдеща заетост и активно европейско гражданство³⁴. Затова и програмата обхваща максимално широк кръг бенефициенти: ученици, преподаватели, родителски асоциации, профилирани неправителствени организации, ръководни и административни кадри. Областите на действие са насочени към повишаване на качеството на преподаването и ученето в училище и училищното управление чрез развиването на европейски, национални и регионални партньорства, подпомагане на езиковото обучение и мобилността и развиване на хоризонталните умения на учениците – от придобиване на умения за това как се учи, за мотивация за учене, насърчаване на креативността и иновативността, през усвояване на предприемачески, езикови, социални и дигитални умения, до ангажиране в науката и спорта по по-атраaktivни начини и интерактивни уроци.³⁵

В процеса на подготвяне на интегрираната програма „Учене през целия живот” ЕС приема през 2006 г. **Европейска референтна рамка на ключовите компетентности за учене през целия живот**, с която идентифицира онези ключови компетентности, необходими за личностното развитие, активното гражданство, социалната кохезия и заетостта в обществото на знанието. Новостта на тази рамка се състои **„в прехода от статичната концепция за учебното съдържание към динамичната комбинация от знание, умения и начини на мислене, съответстващи на многото и разнообразни контексти в живия живот, в които хората имат нужда да ги използват”**³⁶ (к. м. – С. Б.).

³³ Council Resolution of 27 June 2002 on lifelong learning, (2002/C 163/01): [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002G0709\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32002G0709(01))

³⁴ Comenius Good Practices Examples, European Commission 2013, p. 105: http://ec.europa.eu/education/library/publications/2013/comenius_en.pdf

³⁵ Comenius Programme on the EACEA website: http://eacea.ec.europa.eu/lp/comenius/comenius_en.php

³⁶ Assessment of Key Competences in initial education and training: Policy Guidance Strasbourg, 20.11.2012 SWD(2012) 371 final, p. 3 : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD:2012:0371:FIN:EN:PDF>

3. Приносът на Болонския процес в детайлизирането на политиките на ЕС за включващо и толерантно образование без дискриминация

Подписването на Болонската декларация³⁷ от страните-членки на ЕС и още четиринадесет европейски държави през 1999 г. под формата на междуправителствено споразумение дава начало на мащабен реформаторски процес по осигуряване сравнимостта на стандартите и качеството на квалификационните степени за висше образование и през 2010 г. полага основите на Европейското пространство за висше образование (ЕНЕА)³⁸ в синхрон с Лисабонската конвенция за признаване³⁹. Към момента в него участват 47 държави с множество международни организации, включително Европейския съвет, ЕК и ЮНЕСКО. Резултатът от досегашните реформи води до значително повишаване на обществената отговорност за висшето образование и научните изследвания по тяхното качествено управление, ценност и роля в модерните, глобализирани и все по-комплицирани общества с особено взискателна нужда от квалификация и общи стандарти в рамките на Европейското пространство за висше образование и единния пазар на Европа.

Макар и Болонският процес да се развива извън рамките на ЕС, неговите цели и приоритети се превръщат в централен елемент от политиките на ЕС в сферата на образованието. Продължаването на процеса „посредством диалог между различните нива на образователната система с цел изготвяне на учебните планове на всички въстъпителни нива – служи за целите на растеж, основан на знания и иновации в рамките на стратегията „Европа 2020“⁴⁰. По-конкретно, „ролята на висшето образование е да осигури учебна среда, отворена за всички **без дискриминация**, която насърчава независимост, творчество, достъп до качествено образование и разширяване на знанията“⁴¹ (к. м. – С. Б.) и в този контекст Европейското пространство за висше образование е значително постижение от гледна точка на създаването и насърчаването

³⁷ The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint Declaration of the European Ministers of Education: http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf

³⁸ The framework of qualifications for the European Higher Education Area, 2005: <http://www.ehea.info/Uploads/Documents/QF-EHEA-May2005.pdf>

³⁹ The Lisbon Recognition Convention: http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/recognition/lrc_EN.asp

⁴⁰ Резолюция на Европейския парламент от 13 март 2012 г. относно приноса на европейските институции за консолидацията и напредъка в рамките на процеса от Болоня (2011/2180(INI)), в: Официален вестник на Европейския съюз, 31.08.2013 г., с. 26: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012IP0072&from=BG>

⁴¹ Пак там.

на истинското европейско гражданство⁴² и международно сътрудничество в образователната сфера⁴³. В резолюцията от 13.03.2012 г. относно напредъка на Болонския процес Европейският парламент призовава към това да се обърне специално внимание на учебните планове за **хуманитарните дисциплини като опора на демокрацията и средство за постигане на европейско сближаване и измерими общи умения**; като освен усвояване на основна фактическа информация, **всяка програма по всеки предмет следва да предоставя всеобхватни ключови компетентности като критично мислене, комуникация и предприемачески умения**⁴⁴. С оглед на проблема за преждевременното отпадане от образователната система, за стратегическия период 2010 – 2020 г. следва **„да се гарантира, че образованието и обучението са независими от социално-икономическите фактори, които пораждат неравностойно положение, както и че преподаването отговаря на индивидуалните потребности от обучение”**⁴⁵ (к. м. – С. Б.). – Всички тези мерки следва да намерят по-широк прираст в рамките на различните степени на общото образование на равнище ЕС и останалите страни от Болонския процес във времевия период на „Европа 2020”.

⁴² Пак там, с. 27

⁴³ “Copenhagen Declaration”, р. 1.

⁴⁴ Резолюция на Европейския парламент от 13 март 2012 г. относно приноса на европейските институции за консолидацията и напредъка в рамките на процеса от Болоня, с. 29

⁴⁵ Пак там.

4. Фокусът на стратегия Европа 2020 върху образованието и младежта като базисни елементи на мултикултурното гражданско общество на ЕС

4.1. Главният залог на стратегията за новата декада върху инвестирането в човешкия капитал и модернизацията на образователните системи в ЕС

Новата стратегия на ЕС от 2010 г. се базира върху постиженията и фокусира върху преодоляване на структурните бариери при изпълнение на Лисабонската стратегия, като идентифицира три ключови двигателя за растеж на европейско и национално равнище: интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж. Образованието (насърчаване на хората да учат, да знаят и да подобряват уменията си) наред с насърчаване на иновациите (създаване на нови продукти и услуги, които да генерират растеж и работни места и да бъдат полезни в посрещането на социалните предизвикателства) и дигиталното общество (разширяване употребата на информация и комуникационни технологии) е ключова компетенция на ЕС в сферата на интелигентния растеж.⁴⁶ Образованието и обучението са *conditio sine qua non* в стратегиите за развитие и растеж на европейската икономика; оттук и инвестирането в човешкия капитал и модернизацията на образователните системи в ЕС е главен залог в изпълнението на „Европа 2020“⁴⁷ и ръстът от около 4% от БВП на национално равнище и средно 5% на равнище ЕС трябва да се повиши до 2020 г.⁴⁸

В рамките на водещата стратегическа инициатива „Съюз за иновации“ е акцентирана мярката за фокус на училищните програми на национално равнище върху творчеството, иновациите и предприемачеството; в рамките на водещата инициатива „Младежта в действие“ държавите-членки трябва:

„– да осигурят ефективно инвестиране в образователните системи и системите на обучение на всички равнища (от предучилищна възраст до висше образование);

– да подобрят резултатите в сферата на образованието, като обърнат внимание на всеки сегмент (предучилищна възраст, начално, средно и висше образование) в

⁴⁶ From the Lisbon Strategy to “Europe 2020”: http://ec.europa.eu/education/focus/focus479_en.htm; Europe 2020, Smart Growth: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/priorities/smart-growth/index_en.htm

⁴⁷ Европа 2020. Стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж, COM(2010) 2020, Брюксел, 03.03.2010 г.: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:BG:PDF>

⁴⁸ Финансирането на образователния сектор на равнище ЕС се поема от Европейския фонд за регионално развитие и ОП „Развитие на човешките ресурси“.

рамките на интегриран метод, обхващащ ключови компетенции и целящ да намали преждевременното напускане на училище;

– да повишат отвореността и пригодността на образователните системи, като изградят национални квалификационни рамки и съгласуват по-добре образователните резултати с нуждите на пазара на труда.⁴⁹

От своя страна водещата инициатива по „Европа 2020” – „Европейска платформа срещу бедността” – включва ангажирането на Европейската комисия с изготвянето и реализирането на програми за насърчаване на социалните иновации за най-уязвимите чрез предоставяне на иновативно образование, обучение и възможности за работа за общности в неравностойно положение; с борба с дискриминацията по признак увреждания и др. и разработването на нова програма за интеграция на мигрантите от всички възрасти, която да им позволи да се възползват напълно от своя потенциал.⁵⁰

4.2. Стратегическата рамка „Образование и обучение 2020”: качество, равнопоставеност и интеркултурни измерения на образованието

Стратегическата рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието „Образование и обучение 2010” е продължена по линия на „Европа 2020” от „**Образование и обучение 2020**” – с приоритетни области насърчаване на мобилността и ученето през целия живот, подобряване на качеството и ефективността на образованието и обучението, утвърждаване на равнопоставеността, социалното сближаване и активното гражданско участие и разгръщане на творчеството и иновациите при всички степени на образование и обучение.⁵¹ При това под „равнопоставеност и многообразие” на европейско равнище Комисията разбира:

„Подсилване на взаимното учене за намиране на работещи начини за повишаване на образователните постижения в едно все по-многообразно общество, по-специално чрез прилагане на приобщаващи образователни подходи, които позволяват на учащи се, произхождащи от най-разнообразни среди и имащи най-разнообразни образователни потребности, в т. ч. мигранти, роми и учащи се

⁴⁹ Пак там, с. 16

⁵⁰ Пак там, с. 24

⁵¹ Съвместен доклад на Съвета и на Комисията за 2012 г. относно прилагането на стратегическата рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението („ЕТ 2020“). Образованието и обучението в интелигентна, устойчива и приобщаваща Европа (2012/С 70/05): [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG0308\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012XG0308(01)&from=EN)

със специални потребности, да реализират пълния си потенциал; подобряване на възможностите за учене за по-възрастните и за учене между поколенията⁵² (к. м. – С. Б.).

Същевременно приоритетът за засилване на креативността и иновациите на всички равнища на образование и обучение насърчава партньорствата в мрежа за подкрепа на популяризирането на нови методи за организация на ученето (включително ресурси за отворено образование); както и съвместните действия за утвърждаване придобиването на ключовите компетентности и умения и „за намиране на начините, по които ИКТ и предприемачеството могат да засилят иновациите в образованието и обучението, **да насърчат креативните среди за учене и да засилят съзнанието за различните култури и тяхното изразяване**”⁵³ (к. м. – С. Б.).

Страните-членки отново имат възможността да подберат областите на работа и сътрудничество съобразно националните си приоритети. С цел укрепване на връзката между „Европа 2020“ и „Образование и обучение 2020“ Комисията насърчава и подпомага ежегодната размяна на становища между заинтересованите страни в сферата на образованието и обучението чрез форум за образованието и обучението по обсъждане напредъка в модернизиранието на образователните и учителните системи. Целта на форума е да използва и надгражда дискусиата по проблемите на образованието, която се провежда в рамките на европейския семестър⁵⁴.

Европейската комисия работи със страните-членки на ЕС по развитието на техните образователни системи, като подкрепя националните усилия както чрез финансиране по подпрограмите към новата интегрирана програма за образование, обучение, младеж и спорт „Еразъм+” 2014-2020, така и чрез директна работа в тематични работни групи с вземащите решения за изготвяне на национални училищни образователни политики и системи.

Приоритетните области на образователните министри от страните от ЕС в сферата на училищното образование включват:

1) добиване на необходимите компетентности, в това число езикова и математическа грамотност, чрез модернизация на учебните програми, учителните материали и оценяването на учениците;

⁵² Пак там.

⁵³ Пак там.

⁵⁴ Шестмесечният цикъл на координиране на икономическите и фискалните политики на ЕС – б. а.

2) **достъп до висококачествено обучение на всички ученици без изключение, в това число и децата на мигрантите;**

3) **по-широко застъпване на предучилищното образование, повишаване качеството на подкрепата за ученици със специални потребности в рамките на общообразователните паралелки и редуциране на ранното отпадане от училище;**

4) подкрепа за учителите, училищните лидери и преподаватели чрез ефективно набиране и подбор и професионално образование.

Работната група за училищна политика в рамките на „Образование и обучение 2020” (изсред общо шестте нови работни групи по стратегическата рамка) от 2014 г., ръководена от Главна дирекция „Образование и култура”, се състои от близо 40 експерти (от почти всички страни-членки, Норвегия, Лихтенщайн, Сърбия и Турция и европейски социални партньори), участващи в такива дейности за обмяна на добри политически практики на национално равнище⁵⁵, опит, идеи и материали като пленарни сесии, офлайн и онлайн работилници и уебинари за сътрудничество⁵⁶. Преди 2014 г. сферата на училищното образование е поделена между две тематични работни групи – „Ранно отпадане от училище” (2011 – 2013) и „Образование и грижи в ранна детска възраст” (2012 – 2014). Втората група, състояща се от представители на 25 страни-членки, Турция, Норвегия, мрежата за европейско сътрудничество в сферата на ученето през целия живот Euridyce, Комитета по образование към Европейския професионален съюз и Организацията за икономическо сътрудничество и развитие, - разработва предложение за **европейска рамка за качество**, която следва да подобри, мониторира и оценява качеството на системите на образование и грижи в ранна детска възраст, като изхожда от основната идея, че **„децата са граждани с права”**⁵⁷. Насоките към вземащите решения на национално равнище включват пет главни аспекта на качеството в сектора: 1) достъп⁵⁸; 2) работна сила и обучението ѝ; 3) учебна програма; 4) оценка/мониторинг; 5) управление/финансиране. – По отношение на мониторинга на срещата на групата в Дъблин (29-31 май 2013) се подчертава, че **оценката трябва да**

⁵⁵ Това са т. нар. peer learning activities (PLA) или след 2014 г. – in-depth country focus workshops (б. а.).

⁵⁶ Като например затворената тематична група в социалната мрежа Yammer (<https://www.yammer.com/>).

⁵⁷ PLA on Early Childhood Education and Care in Bucharest, 18-20 March 2013 Summary Report 7 April 2013, p. 11: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/bucharest-peer-learning_en.pdf

⁵⁸ Вж. PLA on Early Childhood Education and Care in Bucharest, 18-20 March 2013 Summary Report 7 April 2013: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/bucharest-peer-learning_en.pdf - На тази среща приоритетът за достъп е съсредоточен върху децата от общностите и семействата в неравностойно положение; Румъния е избрана за домакин, тъй като предлага възможност за изследване как се разрешават и адресират потребностите на ромската общност – нейният опит заедно с начеващите добри практики в други страни-членки са добра база за концепцията и развитието на рамката за качество (р. 4).

включва гледището на децата и другите потребители на услугите на образованието и грижите в ранна детска възраст (вкл. родителите)⁵⁹.

Що се отнася до учебната програма за образованието в ранна детска възраст и първите години в училище – ЕК обръща специално внимание на факта, че през тези години у децата се полагат най-важните навици и се установяват модели на поведение за цял живот⁶⁰; което ще рече, че през настоящия стратегически период приоритетът на предучилищното и училищното образование, достъп, качественият и индивидуалният подход на преподаване, средата, в която биват възпитавани малките граждани на ЕС – става особено важен⁶¹.

Мисията на новата работна група за училищна политика е да помага на страните-членки в процесите на разработване на политики в сектора, базирани на взаимното учене от опита на другите страни и установяването и трансфера на добри мерки и практики в различен национален или културен контекст („от най-добра практика към следваща практика“). Фокусът на групата през настоящия ѝ мандат е подпомагане на сътрудничествата в рамките на училищната общност и с външния свят, създаване на училищна мрежа, подкрепа за достъп до училище на ученици от мигрантски произход и етнически малцинства, подобряване на **ефективността и качеството на началното педагогическо образование**, вкл. неговата мобилност и интернационализация и поставяне на основите на колаборативни общности между учителите в начален етап. Неразделна част от развитието на тези политики в практиките на национално равнище са Рамката за управление и наборът от инструменти за училищата, разработени от работната група за „цялостен училищен подход“ по изброените направления.⁶²

В прегледа на тематичната работна група „Оценка на ключовите компетентности“ от ноември 2012 г. се обръща внимание на текущите стандарти за ключови компетентности в начален образователен етап. В примера на Австрия (групата на 10-14-годишните) това са езиковите, чуждоезиковите и математическите умения,

⁵⁹ PLA on Early Childhood Education and Care in Dublin, 29-31 May 2013 Summary Report 7 June 2013, p. 10: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/dublin-peer-learning_en.pdf

⁶⁰ Образование и грижи в ранна детска възраст: да осигурим за всички деца най- добрия старт в живота за утрешния свят Брюксел, COM(2011) 66 окончателен, 17.2.2011 г.: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0066&from=EN>

⁶¹ Това е видно през различни инструменти и инициативи, насочени към разкриване и задълбочаване креативния и иновативния потенциал на учениците, като например инициативата на ЕК за Европейско първенство за млади учени между 14 и 21 години, което ще се проведе за 27-ми пореден път през септември 2015 г. – 27th European Union Contest for Young Scientists Sep 2015: <http://www.eucys2015.eu/>

⁶² ET2020 Working Group on Schools Policy Work Programme: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/expert-groups/documents/schools-work-programme_en.pdf

като обаче постепенно започват да се приоритизират компетентностите по предмети и устойчивото разбиране. Ирландското образование за групата на 15-18-годишните залага на пет ключови компетентности, в чийто център е учащият младеж – комуникиране, личностна ефективност, работа в екип, критично и креативно мислене, процедуриране с информация. Ирландският Национален съвет по учебното съдържание и оценяване⁶³ дори разработва собствена национална рамка на ключовите умения през 2009 г., систематизираща елементите и резултатите от наученото за всяко умение. Рамката на литовската учебна програма за 5-ти – 8-ми клас (11-14-годишни) пък е ориентирана около шест хоризонтални компетентности: ученето да се учи, комуникация, когнитивни умения, социални умения, инициативност и креативност, личностни компетентности.⁶⁴ Тези подбрани примери са образцова илюстрация за оценката на ключовите компетентности в училищното образование в по-широкия политически контекст – като залогът за развитие на тези компетентности пада още в предучилищния и началния етап на училищната подготовка.

През последните години много от страните-членки са иницирали нужните реформи в учебните си програми в отговор на препоръките на ЕС относно ключовите компетентности – което отключва една сама по себе си парадигмална промяна в образователните системи към динамично учене по продължение на целия живот или: „от предаване на статичен масив от предварително формулирано познание към по-динамично и холистично придобиване на компетентности”⁶⁵.

През 2012 г. ЕК стартира и инициативата „Преосмисляне на образованието: инвестиране в умения за постигане на по-добри социално-икономически резултати”⁶⁶ за адаптиране на ключовите умения, припознати като такива според националните и локалните контексти на страните-членки, към компетентностите, необходими за реализацията на съответните национални и на европейския пазар на труда. В съобщението на Комисията ясно е дефинирана взаимовръзката между растежа на

⁶³ NCCA – official website: http://www.ncca.ie/en/Curriculum_and_Assessment/Early_Childhood_and_Primary_Education/Primary-Education/

⁶⁴ Education and Training 2020 Work programme Thematic Working Group 'Assessment of Key Competences', Literature review, Glossary and examples, November 2012: http://ec.europa.eu/education/policy/school/doc/keyreview_en.pdf

⁶⁵ Assessment of Key Competences in initial education and training: Policy Guidance, SWD(2012) 371 final, Strasbourg, 20.11.2012: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=SWD:2012:0371:FIN:EN:PDF>

⁶⁶ Преосмисляне на образованието: инвестиране в умения за постигане на по-добри социално-икономически резултати. Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Съвета, Европейския икономически и социален комитет и комитета на регионите, COM(2012) 669 окончателен, Страсбург, 20.11.2012 г.: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0669&from=EN>

европейската икономика и социалното благополучие на гражданите на базата на разширяване на работните места в ЕС с по-висока добавена стойност и придобиването на съответните квалификации и умения за подобен тип заетост. В този контекст **обучението, основано на практиката** е особено важен фактор, който трябва да бъде внедрен още от първите стъпала на детското образование и от своя страна да насърчи развитието и усъвършенстването на универсални умения като критично мислене, инициативност, способност за решаване на проблеми за работа в дух на сътрудничество.

В допълнение, анализът на въздействието от предоставяната от ЕС подкрепа за подобряване на достъпа и използването на ОРСД (образователните ресурси със свободен достъп) и ИКТ, установяването на параметри за качество и процедури за сертифициране на ОРСД, разработването на основаващи се на ИКТ учебни практики и **създаването на европейска среда за онлайн образование** следва да положат основите на **новата европейска инициатива „Отваряне на образованието“**. – Идеята на тази инициатива е да разшири още повече „европейското образование на XXI век“ в неговата ориентация към динамичен и холистичен подход към учащите: статичният масив от знания не е повече ценност сама по себе си, тъй като е достъпен на един клик разстояние; в най-висша образователна ценност се превръщат личностните умения за боравене с вече подръчния поток от информация. Затова и библиотеките и онлайн ресурсите следва да бъдат вече само средството, а личността, която през целия си живот развива и обогатява своите „хоризонтални умения“ за намиране на решения във всяка една ситуация – е градивната единица на търсената от ЕС европейска идентичност.

Не случайно в Рамката на ключовите компетентности за учене през целия живот се поставя сериозен акцент върху **ценността на самооценяването като средство за подобряване на практиката** – тъй като чрез самооценяването се балансират и координират вътрешните и външните перспективи на наученото и направеното и се изгражда **култура на самонаблюдение, по-голяма и ясна съзнателност и отговорност за собствените действия и начинания и по-голямо взаимно разбиране с хората от обкръжаващата среда.**⁶⁷

⁶⁷ Относно контекста на началното образование вж. PLA on Early Childhood Education and Care in Dublin, 29-31 May 2013; Summary Report, 7 June 2013, p. 6: http://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/doc/dublin-peer-learning_en.pdf

4.3. Програмният период 2014 – 2020 г. и приоритетите на „Коменски” за мултикултурно училищно образование и среда

Програмният период 2014 – 2020 в сферата на образованието и обучението обхваща всички предишни програми в тези области („Учене през целия живот”; „Младежта в действие” и пет международни програми – „Еразмус Мундус”, „Темпус”, „Алфа”, „Едюлинк” и програмата за сътрудничество с индустриализирани страни) в една интегрирана – „Еразъм+”. Над една трета от бюджета на програмата е отредена за подкрепа на партньорства между образователни институции, младежки организации, бизнес сектора, локални и регионални власти и НПО, както и за реформи за модернизирание на образователните, обучителните и младежките системи⁶⁸. Нещо повече, това е първият програмен период на ЕС, в който по общата програма за образование, обучение, младеж и спорт (подменяща „Учене през целия живот”) специално бива подкрепяна борбата с такива трансгранични предизвикателства като насилието, расизма и нетолерантността и съотв. насърчаването на доброто управление, равенството между половете, социалното включване в този контекст⁶⁹. Що се отнася до заложения обхват, с програмата се откриват възможности за над 125 хил. училища, институции и организации да се включат в съвместни дейности по иновиране и модернизация на преподавателската и младежката работа, включително по горепосочените направления. 75% от бюджета на програмата е разпределен за образование и обучение, като 15% от него (или 11,6% от общия бюджет) е отделен за училищното образование. – По този начин „Еразъм+” следва да допринесе не само за постигане стратегическите цели на Европа 2020, „Образование и обучение 2020” и други свързани програмни рамки в сектора на образованието – но също така следва да **промотира европейските ценности** съгласно чл. 2 от Договора за ЕС.

През настоящия период **програмата „Коменски”** за училищно образование отново е насочена към обмяната на опит на учениците (класове или отделни деца) и учителите, респ. и на националните образователни системи и качеството на преподаване и учене в класната стая чрез възможности за участие в инициативи и престой зад граница (между 3 и 10 месеца). Обогащването на опита на учениците чрез повишаване интереса и знанията относно чуждите култури и езици следва да допринесе

⁶⁸ Green light for Erasmus+: More than 4 million to get EU grants for skills and employability (Erasmus+ Press Release), Strasbourg/Brussels, 19 November 2013: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1110_en.htm

⁶⁹ Erasmus+ - A Guide to European Opportunities In Education, Training, Youth and Sport 2014 – 2020: Changing Lives, Opening Minds - <http://bookshop.europa.eu/en/erasmus--pbNC0213222/>

за по-голямо социално включване и съответно за по-ефективната кохезионна политика на ЕС.⁷⁰ Насърчаването на многостранни училищни партньорства в рамките на програмата е насочено към **„подпомагане на интеркултурната осведоменост и подобряване уменията в избрани области“**⁷¹ (к. м. – С. Б.). – Един отличен пример за многостранно партньорство по „Коменски“ е сътрудничеството между училища от Финландия, Германия, Испания, Италия и Белгия, в рамките на което се реализат поредица тематични детски мюзикъли и театрални изпълнения, чийто сюжет разказва за хора от всички краища на Европа: в тях всичко – от песните и танците до сценария, дизайна и сценографията – са дело на самите деца от партньорските училища с разширената употреба на ИКТ инструменти при подготовката.⁷²

Участието в програмата е отворено към максимално широк кръг от заинтересовани страни и по-специално до всички активни членове на образователната общност в училищния сектор: ученици, преподаватели, местни власти, родителски асоциации, организации с идеална цел, неправителствени организации, ангажирани в училищното образование, педагогически институти и такива за усъвършенстване на учители, университети, изследователски центрове и всички останали образователни кадри. Териториално «Коменски» обхваща 31 държави: страните-членки на ЕС, Исландия, Лихтенщайн, Норвегия и Турция; същевременно участията от страна на Хърватската република, бившата югославска република Македония и Швейцарската конфедерация се регламентират в ежегодните покани за проектни предложения.

4.4. Развитие на училищното образование в страните от ЕС по посока на европейските ценности на толерантност и межкултурно разбирателство в практиката

През настоящия програмен период развитите мрежи за европейско измерение на образованието и сътрудничество между страните добиват все по-голям мащаб и присъствие, включително в онлайн пространството. Увеличаващият се брой експертни и специализирани „кълъстери“ – уебсайтове, платформи, групи и форуми в социалните мрежи, съдържащи публични дискусии, информационни ресурси и интерактивни инструменти за свободно ползване в преподавателската дейност, – е добър индикатор

⁷⁰ Срв. “What’s in it for me?” EU opportunities in education, culture and youth, Publications Office of the European Union, 2012, p. 8

⁷¹ Ibid.

⁷² Ibid.

за случващата се парадигмална промяна в образователния подход и постановката на учебното съдържание в европейските училища:

Мрежата от експерти по социалните аспекти на образованието и обучението (NESET)⁷³ е профилирана в изготвянето на проучвания относно насърчаването на равенството и включването в образованието и обучението в рамките на ЕС. От мрежата се ползват директно Главна дирекция «Образование и култура» към ЕК, вземащите решения, експертните и професионалните кадри в сектора. По-специално мисията на NESET е да съветва и подпомага Комисията в анализа на образователните политики и реформи, както и да отчита тяхното приложение на национално, регионално и европейско равнище. Мрежата има също така принос в разширяване осведомеността на европейското общество за социалните аспекти на образованието. Сред политическите приоритети на NESET са проучванията на взаимовръзките между етническият произход, миграцията и образованието; образованието в контекста на джендър и сексуалната ориентация; образованието в контекста на ромските общности; младите хора в риск и мониторингът на равенството в образователните институции⁷⁴.

Мрежата Eurydice⁷⁵ подкрепя и фасилитира европейското сътрудничество в сферата на ученето през целия живот чрез предоставяне на информация за образователните системи и политики в 37 страни, както и чрез изготвяне на проучвания по общи за европейските образователни системи теми. Мрежата се състои от 41 национални единици, в т. ч. от 37-те страни-участнички в „Еразъм+“ (ЕС28, Босна и Херцеговина, Македония, Исландия, Лихтенщайн, Черна гора, Норвегия, Сърбия, Швейцария и Турция), - както и от координатор в лицето на Изпълнителната агенция по образование, аудиовизия и култура към ЕС със седалище в Брюксел⁷⁶.

Многостранните мрежи по „Коменски“ също представляват форуми за съвместна рефлексия върху реализираните и текущите инициативи в рамките на училищното образование. **Онлайн порталът eTwinning**⁷⁷, пуснат през 2005 г. в качеството му на основна дейност на програмата на ЕК eLearning и впоследствие интегриран към „Еразъм+“, - служи за съдействие, услуги, комуникация, обмен на

⁷³ NESET (Network of Experts on Social Aspects of Education and Training): <http://www.nesetweb.eu>

⁷⁴ Вж. политическите теми, които засяга NESET: <http://www.nesetweb.eu/policy-priorities/policy-themes-outlines/#egs>

⁷⁵ Eurydice. Better knowledge for better policies – official page on the EACEA website: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/index_en.php

⁷⁶ Изпълнителна агенция по образование, аудиовизия и култура (EACEA): http://europa.eu/about-eu/agencies/executive_agencies/eacea/index_bg.htm - EACEA отговаря за изпълнението на многобройните подпрограми по „Еразъм+“ и „Креативна Европа“

⁷⁷ <http://www.etwinning.net>

идеи, специализирани инструменти и ресурси между учители от цяла Европа, както и за техни съвместни проекти между училища, учители и ученици. Порталът е достъпен на 26 езика, вкл. на български, предлага различни модули за разчупване на леда и взаимно опознаване на учениците от различни нации, култури и етноси, които работят по съвместен проект⁷⁸. През 2013 г. Генерална дирекция „Образование и култура” предлага мерки за засилване фокуса на виртуалната платформа eTwinning върху **теми около европейското измерение** чрез сътрудничества, специално разработени инструменти и обучения на учители⁷⁹.

Координацията на eTwinning на ниво ЕС се ръководи от **Европейската училищна мрежа (European Schoolnet)**, международно звено за сътрудничество между 31 европейски министерства на образованието, което разработва обучения за училища, учители и ученици от цяла Европа. Структурата на управление е хоризонтална, като представителите на участващите страни са членове на подзвената (Управителен съвет, Борд на директорите, Съвет по политики и иновации, Подсъвет по обмяна на обучителни ресурси и 3 работни групи – Интерактивна класна стая, Дигитална компетентност, Специални образователни потребности) в различни конфигурации. България има статут на наблюдател в рамките на мрежата.

Сред проектите в рамките на Европейска училищна мрежа са **ENABLE (European Network Against Bullying in Learning and Leisure Environments)** – първото паневропейско сътрудничество между държавни агенции и бизнеса за борба с тормоза над ученици между 11- и 14-годишна възраст; както и **Порталът за училищно образование (School Education Gateway)**⁸⁰, предоставящ европейски образователни политики, новини, тенденции, експертни статии, национални инициативи, дейности за училищата, възможности за взаимодействие, добри практики за образователни проекти и допълнителни ресурси.

⁷⁸ eTwinning, секция Модули: <http://www.etwinning.net/bg/pub/collaborate/modules.htm>

⁷⁹ Learning Europe at school , DG Education and Culture, 2013, p. 7

⁸⁰ <http://www.schooleducationgateway.eu>

5. Въпросът за липсата на централизирана образователна политика на равнище ЕС

От една страна, хоризонталното впримчване на европейското измерение във всички етапи на образованието в ЕС е минималната предпоставка за обособяването и укрепването на европейския социален, но и икономически модел, представляван от Общността. Общата стратегическа рамка за образование до 2020 г. поставя акцент върху приобщаващите образователни подходи, чрез които децата и младите хора от най-разнообразни култури, вероизповедания, раси, малцинствени общности, социални и икономически среди, с различни образователни потребности, - да имат възможността да развият пълния си потенциал. Равнопоставеността и многообразието са акцентирани втори път през мерките за отваряне на образованието, посредством които следва не само да се насърчат креативните среди за учене, но и да се засили съзнанието за различните култури и техните специфични начини на изразяване.

Инициативите по програмата за училищно образование „Коменски” още повече засилват интенционалния фокус върху интеркултурната осведоменост чрез общия залог учениците да се информират и открият към многообразието на европейските култури и усвояването на европейските ценности и езици не само на теория, но и на практика.

Посредством Общата рамка за ключовите компетентности пък за всички страни-членки се унифицира наборът от жизнено необходими компетентности за личностно развитие, професионална и кариерна реализация и активно европейско гражданство – които следва да бъдат усвоявани и задълбочавани още от етапа на предучилищното образование.

Видно е, че Европейският съюз през последните две-три десетилетия се ръководи от достатъчно ясна и изчистена линия в своите стратегически рамки и програми за образование; нещо повече, през последната декада политическата и инструментална рамка на ЕС в сферата на училищното образование е съвсем експлицитно поставена като ценностна рамка на образованието в толерантност, национално многообразие и межкултурно разбирателство за въвеждане в европейския социален модел от най-ранна възраст.

Същевременно обаче е видно и отсъствието на централизирана политика на ЕС в образователния сектор – което отсъствие е регламентирано и получава обяснение през самото обосноваване на приоритетите на европейското образование: от страна на

Европейския съюз се разработва стратегическата, инструментална и координационна рамка, която все пак остава само формата за изразяване на националното, етническото, културното и религиозното многообразие в учебното съдържание. С Договора от Маастрихт изрично се оставя отговорността за организацията и съдържанието на националните образователни системи в ръцете на самите страни-членки – защото за вземащите решения на равнище Европейски съюз е ясно, че такава фундаментална задача като европейския социален модел, изграден върху ценностните принципи на толерантността и мултикултурния диалог, изисква инициативност и отговорност от страна на всички страни-членки или хоризонтално процедиране; по думите на Ангела Меркел «в диалога между културите може да устои този, който действително познава своята собствена култура»⁸¹. Или казано другояче, една вертикална или *централизирана* политика в образователни сектор в рамките на ЕС, която да промотира внедряването на европейското измерение, ценностите на равенството и многообразието в образователните системи, би била в разрез с мултикултурализма и толерантността *в самия им принцип*.

⁸¹ Меркел, А., *Толерантността е душата на Европа*, сб. с речи, статии и интервюта, Ниба консулт, 2009

Този документ е създаден с финансовата подкрепа на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България по Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство. Цялата отговорност за съдържанието на документа се носи от Политологичен център и при никакви обстоятелства не може да се приема, че този документ отразява официалното становище на Финансовия механизъм на Европейското икономическо пространство и Оператора на Програмата за подкрепа на неправителствени организации в България.